

ks. Zbigniew Niemirski, Radom

HEBRAJSKI – JĘZYK OSADZONY W KONKRECIE

To, co w potocznym rozumieniu nazywamy „językiem hebrajskim”, w istocie oznacza język starohebrajski. Używali go Izraelici czasów Starego Testamentu¹. Jeśli chodzi o zabytki pisane, jest to przede wszystkim język Ksiąg Starego Testamentu. Obok Biblii jest to język, w którym zapisane zostało kilka zabytków literackich starożytności.

Szczególnie ważnym jest tutaj tak zwany „Kalendarz z Gezer”². Tworzy go siedem tabliczek pochodzących z XI w. przed Chr. Kolejnym ważnym świadectwem jest 75 tabliczek z Samarii, pochodzących z około 770 r. przed Chr. Następny dokument to inskrypcja z jerozolimskiego tunelu, prowadzącego do sadzawki Sziloe. Została zapisana około 700 r. przed Chr. Kolejny zabytek stanowią listy z Lakisz. Jest to 20 listów napisanych wykwinnym językiem hebrajskim około 586 r. przed Chr, w okresie najazdu babilońskiego króla Nabuchodonozora. Do tego zbioru trzeba doliczyć szereg innych drobnych znalezisk archeologicznych.

Sama nazwa „hebrajski” czy „język hebrajski” jest stosunkowo późna. W Księdze Izajasza (19,18³) mowa jest o języku kananejskim; dopiero kontekst wskazuje, że autorowi chodziło o język hebrajski. Dopiero w prologu do Księgi Syracha wprost pojawia się określenie „język hebrajski”⁴. Trzeba tutaj powiedzieć, że wciąż chodzi tu o język starohebrajski.

¹ A. Bertsch, *Hebräische Sprachlehre*, Stuttgart 1956, s. 19-25; G. Miller, *Hebrajski*, w: „Praktyczny słownik biblijny”, red. A. Grabner-Heider, Warszawa 1994, s. 414; A. van den Born – H. Haag, *Herbräisch*, w: „Bibel Lexikon”, red. H. Haag, Leipzig 1968, s. 679-682; W. Baumgartner, *Was wir heute von der hebräischen Sprache und ihrer Geschichte wissen*, w: „Anthropos” 35-36 (1940-41), s. 593-616; G. Garbini, *Il Semitico di Nord-Ovest*, Napoli 1960; H. Canzelles, *Hébreu*, w: „Studi Semitici” 4, Roma 1961, s. 91-113; W.L. Moran, *The Hebrew Language in its Northwest Semitic Background*, w: *Festschrift Albright*, Garden City 1961, s. 51-72; J. Szlaga, *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. Szlaga, Poznań-Warszawa 1986, s. 196n; J.A. Emerton, *Hebrajski język*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 210-211; P.P. Joüon, *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome 1923, s. 2-9; J.A. Soggin, *Introduzione all' Antico Testamento*, Brescia 1987, s. 558n.

² Gezer, w: „Die Bibel und ihre Welt”, red. G. Cornfeld – G.J. Botterweck, Bergisch Gladbach 1988, s. 571-576.

³ *W ów dzień będzie pięć miast w kraju egipskim, mówiących językiem kananejskim, które przysięgać będą na Pana Zastępów.*

⁴ *Mimo naszej usilnej pracy nad tłumaczeniem, nie mogliśmy dobrać odpowiedniego wyrażenia: albowiem nie mają tej samej mocy słowa czytane w języku hebrajskim, co przełożone na inną mowę (Syr, Prolog 20a).*

1. Język hebrajski w rodzinie języków semickich

Język hebrajski jest gałęzią rodziny języków, które dopiero od końca XVIII w. nazywa się „semickimi”, bazując na biblijnej tablicy narodów z Rdz 10,1nn. W dalszym, bardziej szczegółowym pogrupowaniu tej rodziny języków bierze się pod uwagę geograficzny klucz podziału. Stąd w rodzinie języków semickich można wyróżnić trzy grupy: wschodnią, północno-zachodnią i południową.

Wschodnia grupa języków semickich

Do tej grupy należy język akkadyjski⁵. Posiada on wiele zabytków na glinianych tabliczkach zapisanych pismem klinowym w dobie imperiów asyryjskiego i babilońskiego. Określenie „akkadyjski” jest o tyle poprawne, o ile nie można wskazać na precyzyjną różnicę między językami asyryjskim i babilońskim.

Grupa północno-zachodnia

Do tej grupy należą języki kananejskie i aramejskie⁶.

a) Do grupy języków kananejskich należą: język ugarycki⁷, jako język północno-kananejski oraz języki: hebrajski, moabicki, fenicki i południowokananejski. Język ugarycki jest starokananejskim dialektem pochodzącym z miasta Ugarit, które leżało na syryjskim wybrzeżu Morza Śródziemnego. Język starokananejski w wydaniu południowym można poznać z listów z Tell el-Amarna⁸ (ok. 1425-1350 przed Chr.), które są korespondencją syro-palestyńskich książąt wasali z władcami Egitpu. Zabytkiem języka moabickiego jest bazaltowa stela króla Meszy⁹ (34 wiersze), powstała około 850 r. przed Chr. Język fenicki¹⁰ zawiera szereg inskrypcji władców. A tutaj: Szafatbaala (około XIII w. przed Chr.), Achirama (około 1100 r. przed Chr.), Jechimilka (około r. 1000 przed Chr.), Abibaala i Elibaala (nie wcześniej niż X w. przed Chr.). Ważna tutaj jest także inskrypcja Kilmu, księcia Zingirli (około 900-800 r. przed Chr.), który pisał fenickim pismem i językiem, chociaż był władcą państwa aramejskiego. Odgałęzieniem fenickiego jest język punicki, znany dzięki fragmentowi zapisanemu przez rzymskiego komediopisarza Plautusa.

b) Język aramejski. W jego starożytnej formie istnieje szereg starożytnych dokumentów. Najstarsze pochodzą z Tell Halaf nad rzeką Chabor w Mezopotamii (około 900-850 przed Chr.). Najobszerniejsze to inskrypcje księcia Panammu I z Zingirli i Zakira z Hamath (około 800-750 przed Chr.). Do nich dołączają się inskrypcje księcia Panammu II z Zingirli i jego syna Bar Re kub (około 750-700 przed Chr.). Z późniejszego okresu trzeba wskazać na

⁵ A. van den Born, *Akkadisch*, w: „Lexikon der Bibel”, red. H. Haag, Tübingen 1969, s. 41-42.

⁶ C.S. Ehrlich, *Aramejski język*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 30-31.

⁷ C.L. Soew, *Ugarycki*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 785-787

⁸ W.H. Propp, *Listy z Amarna*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 471.

⁹ E.F. Campbell, *Obelisk moabicki*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 571-572.

¹⁰ A. van den Born – H. Haag, *Die phönizische Schrift*, w: „Lexikon der Bibel”, red. H. Haag, Tübingen 1969, s. 1386-1387.

grobowe inskrypcje dwóch kapłanów księżycy z Nerab, wioski położonej na północny-wschód od Aleppo oraz dwóch świątynnych inskrypcji z Taima w północnej Arabii (okres perski, około 500 r. przed Chr.). Na ten najstarszy okres historii języka aramejskiego nakłada się faza rozwoju tego języka, którą nazywa się okresem królewskim języka aramejskiego. Achemenidzi, szczególnie Dariusz I (521-485 przed Chr.) wprowadzili aramejski jako język swej kancelarii, jak na to wskazuje aramejska redakcja Behistun inskrypcji czy innych znalezisk. To był język elegancki, posiadający charakter oficjalny. Do tego skarbca królewskiej aramejszczyzny należy także język biblijny aramejski (Da 2,4b-7,28; Ezd 4,8-6,18; 7,12-26; Jr 10,11 i dwa słowa z Rdz 31,47).

Z językiem aramejskim spokrewniony jest język egipsko-aramejski. Spotykamy go w papirusach z Elefantyny¹¹ (tworzy go niemal sto dokumentów o charakterze oficjalnym i prywatnym; 495-400 przed Chr.).

Nowszą formą języka aramejskiego jest język aramejszczyzna targumów¹². Po wymarciu języka hebrajskiego w V w. po Chr. język aramejski stał się językiem kultury i sztuki.

W pewnym stopniu pokrewieństwa znajduje się język palestyńsko-talmudyczny. Powstał on około IV w. po Chr. w Cezarei, a jego świadkiem jest Talmud zachodnioaramejski¹³.

Trzeba tutaj też dodać język samarytański. Jego podstawą jest ludowa forma języka aramejskiego.

Świadkowie języków zachodnioaramejskich to języki: nabatejski, palmyrski¹⁴ i synaicki.

Z kolei do grupy języków wschodnio-aramejskich należy język babilońsko-talmudyczny. Świadectwa tego języka pochodzą z pierwszej połowy VI w. po Chr. i spotykane są w Talmudzie Babilońskim. Do tego dodać trzeba język mandejski, który był językiem sekty nazywanej mandejszymi¹⁵.

I na koniec trzeba wspomnieć o aramejskich idiomach języka syryjskiego. Obecne są w dialektach zachodnio-syryjskich jakobitów¹⁶ i wschodnio-syryjskich nestorianów¹⁷.

Języki południowo-semickie

Do tej grupy należy przede wszystkim język arabski¹⁸. Obok niego są języki: minajski i sabejski obecny w licznych inskrypcjach z okresu od XII w. przed Chr. do VI po Chr. Odgałęzieniem południowo-arabskiego jest język abisyński z pokrewnym mu językiem etiopskim. Ta ostatnia gałąź ma już niewiele wspólnego z językiem hebrajskim.

¹¹ J. Janssen, *Elephantine*, w: „Lexikon der Bibel”, red. H. Haag, Tübingen 1969, s. 378.

¹² R.P. Gordon, *Targumy*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 5637-638.

¹³ J. Neussner, *Talmud*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 757

¹⁴ *Nabatea i Palmyra*, w: „Encyklopedia multimedialna PWN”

¹⁵ *Mandaizm*, w: „Encyklopedia multimedialna PWN”

¹⁶ H. Masson, *Jakobici*, w: „Słownik herezji w Kościele katolickim”, Kraków 1993, s. 150.

¹⁷ H. Masson, *Nestorianizm*, w: „Słownik herezji w Kościele katolickim”, Kraków 1993, s. 224-226.

¹⁸ A. van den Born, *Arabisches Sprache*, w: „Lexikon der Bibel”, red. H. Haag, Tübingen 1969, s. 93.

2. Ku językowi nowohebrajskiemu¹⁹

Ze starohebrajskiego (biblijnego) rozwinął się w naturalny sposób język nowohebrajski, który pozostał pod silnym wpływem języka aramejskiego. Rozwijał się on w czasach po Chrystusie. Jego starożytnym świadkiem jest *Miszna*²⁰, z około 200 r. po Chr. Jest to zbiór żydowskiej tradycji ustnej, odnoszącej się do tekstów prawnych. W tym okresie powstało wiele nowohebrajskich idiomów. Nowe słowa i konstrukcje składniowe w dużym stopniu pochodziły z języka aramejskiego. Słownictwo zapożyczano również z greki, łaciny i języka perskiego. Wyrazy pochodzące z hebrajszczyzny biblijnej otrzymywały nowe znaczenia. Wprowadzono jaśniejsze i bardziej jednoznaczne zasady określające czas czynności.

Następnie literacki język nowohebrajski rozwijał się przez kolejne stulecia, głównie w średniowiecznej Hiszpanii. Słownictwo hebrajskie poszerzało się dalej w średniowieczu na skutek arabskiego wpływu na hebrajskie pisma filozoficzne, a także w wyniku częstych tłumaczeń arabskich prac filozoficznych i naukowych.

Od IX w. użycie hebrajskiego zaczęło zanikać.

Tendencje do stworzenia wspólnego mówionego języka hebrajskiego przyniosły trzy odrębne języki: jiddisz, dżudezmo, nowohebrajski.

Jiddisz rozwinął się w Europie Środkowo-Wschodniej. Jiddisz nie ma nic wspólnego z językiem semickim. Jest to język germański (zbliżony do średnio-wysoko-niemieckiego) posiadający szereg cech zapożyczonych z języków słowiańskich (np. podwójne przeczenie).

Dżudezmo (czasami nazywany „ladino”) używany był w basenie Morza Śródziemnego.

Jiddisz i dżudezmo powstały z dialektów i języków używanych przez diasporę żydowską z włączeniem słów i elementów języków narodów sąsiadujących ze skupiskami Żydów.

Język nowohebrajski (ivrit) jest właściwie pomysłem jednej osoby. Pod koniec XIX w., dzięki staraniom Eliezera ben Jehudy, powstała nowoczesna wersja języka hebrajskiego, który od chwili powstania państwa Izrael w r. 1948 jest językiem urzędowym tego kraju.

Współczesny hebrajski wprowadził pewne zmiany w fonetyce, składni i morfologii. Zmieniła się wymowa niektórych form, a także zmodyfikowano zasady dodawania przedimków i przyimków do rzeczowników i zaimków. Na przykład starożytny hebrajski preferował szyk zdania, w którym orzeczenie poprzedza podmiot, natomiast współczesny przeciwnie – preferuje podmiot przed orzeczeniem.

Podobnie jak w hebrajszczyźnie biblijnej, w pisowni nowohebrajskiej słowa pisane są od strony prawej do lewej, a alfabet składa się z 22 znaków. Słownictwo jest oparte na biblijnym języku hebrajskim, zasady składni opie-

¹⁹ http://pl.wikipedia.org/wiki/jezyk_hebrajski; <http://www.judaizm.prv.pl>

²⁰ J. Neusner, *Miszna*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 520-521.

rają się na hebrajszczyźnie rabinicznej. Długie samogłoski są wyrażane w piśmie przez nieme spółgłoski. W Biblii, książkach dla dzieci i poezji jest używana tzw. pisownia uproszczona, z masoreckimi²¹ znakami – kropkami i kreskami, wskazującymi samogłoski. Pisownia bez tych znaków, powszechnie używana w życiu codziennym, zwana jest pisownią pełną. Wymowa oparta jest na języku Żydów sefardyjskich²², mieszkających głównie w Turcji, Grecji i Bułgarii, a wcześniej także w Hiszpanii (do czasu wygnania w XV w.).

Starożytny język pisany, aby sprawnie funkcjonować we współczesnym świecie, musiał zaadoptować ogromną ilość nowych słów, głównie terminów naukowych, gdzie te zapożyczane są na przykład z języka angielskiego.

Obecnie językiem nowohebrajskim posługuje się około 5,1 mln ludzi. Według niektórych szacunków, uwzględniających także Arabów izraelskich oraz Izraelczyków żyjących na emigracji, liczba użytkowników języka hebrajskiego może dziś sięgać nawet 8 mln.

3. Specyfika hebrajskich czasowników

Pod względem morfologicznym język hebrajski jest typowym językiem semickim; większość jego słów posiada temat złożony z trzech spółgłosek, rozdzielonych samogłoskami. Zmienianie lub pomijanie samogłosek powoduje także zmianę znaczenia tematu. Zmiana znaczenia powodowana jest także na skutek użycia przedrostków i przyrostków dodawanych do tematu.

Język hebrajski posiada dwa rodzaje: męski i żeński.

Wśród cech odróżniających język hebrajski od naszego języka polskiego czy w ogóle języków europejskich, zakorzenionych w rodzinie języków indoeuropejskich, warto zwrócić uwagę na dwie cechy.

Pierwszą jest obca naszym językom procedura obecności czasownika w kilku koniugacjach. Czasowniki języków indoeuropejskich odmieniają się tylko według jednej koniugacji, natomiast czasowniki semickie potrafią być obecne w szeregu koniugacji. Ich obecność w tychże powoduje także zmianę znaczenia, a to często odnosi się do zmian znaczenia określającego stopień intensywności znaczenia. W tym kontekście nasz termin „czasownik” w odniesieniu do języka hebrajskiego należałoby tłumaczyć raczej przez słowo „czynnościownik”. Przykładem może być koniugacja hifil. Odmieniane w niej czasowniki nabierają sensu szczególnego zaangażowania w czynność, którą oznaczają.

Drugim znakiem specyfikującym semickie, a tutaj hebrajskie czasowniki jest to, że ich rdzeń składa się zasadniczo z trzech spółgłosek. Ponadto – a to stanie się egzemplifikacją drugiej części artykułu – czasowniki są fundamentem znaczeń innych części mowy. Z kolei fundamentalne znaczenia czasowników odwołują się do podstawowych czynności. Ta ostatnia obserwacja pokazuje jak bardzo język hebrajski jest językiem osadzonym na konkrezie codzienności.

²¹ J.A. Sanders, *Masora*, w: „Słownik wiedzy biblijnej”, Warszawa 1997, s. 503.

²² *Sefardyjczy*, w: „Encyklopedia multimedialna PWN”

4. Wybrane przykłady

W drugiej części niniejszego artykułu zostanie przedstawiony przykładowy zestaw niemal trzydziestu czasowników i ich derywatów. Obok tego zostaną ukazane przykładowe czasowniki i rzeczowniki z interesującymi polami znaczeniowymi. Uzupełnieniem będą dwa czasowniki będące klasycznymi onomatopejami.

Czasownik גָּרַח – (garaph²³) – znaczy: „wlec”, „zniszczyć”²⁴. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik אֶגְרוֹף (‘egroph), który znaczy: „pięść”²⁵. Oba słowa bazują na obrazie siły, którą symbolizuje nie dłoń, ale pięść. Dłoń, zaciskając się w pięść, może nieść zniszczenie, a może też coś trzymać i wlec, mimo oporu.

Czasownik אָהַל (‘hal) – znaczy: „rozciągać coś”, „rozbijać obóz”²⁶. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik אֹהֶל (‘ohel), który znaczy: „namiot”, „schronienie”²⁷. Te terminy nawiązują do koczowniczego trybu życia pierwotnego Izraela i semitów. Dla nich namiot był miejscem schronienia, domem. Postój w obozie rozpoczął się od rozbijania namiotów.

Czasownik בָּלָה (balah) – znaczy: „zestarzeć się”, „zniżyć się”²⁸. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada przeczenie בָּל (bal) – „nie”²⁹. Jest to rzadkie zaprzeczenie, posiadające charakter poetycki. Stosują go tylko nieliczni autorzy biblijni: Izajasz (np. 14,21), Ozeasz (np. 7,2), psalmiści (np. Ps 16,4), autor Księgi Hioba (np. 41,15) i Księgi Przysłów (np. 14,7). Negacja w tym wymiarze opiera się na świadomości, że proponowane stanowisko jest negowane, dlatego że jest nieaktualne lub dlatego że przyjęcie go oznaczałoby zgodę na umniejszenie własnego przekonania w danej sprawie.

Czasownik יָבַל (jabal) – znaczy: „nieść”, „unosić” (np. o nurcie wody)³⁰. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik בֵּלוּ (belo), który znaczy:

²³ W niniejszym zestawieniu została podana uproszczona transkrypcja, bez uwzględniania np. długich i krótkich samogłosek. Zamiarem autora artykułu było jedynie przybliżenie brzmienia podawanych hebrajskich słów.

²⁴ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch*, Berlin – Göttingen – Heidelberg 1962, s. 149; F. Scerbo, *Dizionario ebraico e caldaico*, Firenze 1912, 1986, s. 51; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum Veteris Testamenti*, Roma 1968, s. 159.

²⁵ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 8; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 3; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 10.

²⁶ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 13; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 5; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 18.

²⁷ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 13-14; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 5; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 18.

²⁸ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 99-100; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 31; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 113.

²⁹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 99; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 31; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 112.

³⁰ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 281; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 109; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 290.

„okiennica”, „cło”³¹. Bardzo interesująco wygląda znaczeniowa wędrówka rdzenia, który z jednej strony posiada sens pokonania ciężaru, z drugiej ulegania jakiejś sile, a z trzeciej przekraczania jakiejś bariery. Takim jest konieczność opłacania cła, którego nie da się pokonać i czymś takim jest okiennica, przez którą można przekraczać widok z wnętrza pomieszczenia.

Czasownik נָהַח (ga’h) – znaczy: „wnosić się”, „rosnąć”³². Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada przymiotnik נָח (ga’), który znaczy: „pyszny”³³. W brzmieniu tego przymiotnika pobrzmiewa sens wynoszenia się ponad innych. Czy chodzi o uzasadnioną wyniosłość? Tego w rdzeniu czasownikowym jeszcze nie widać, ale ten sens posiada już urobiony od niego przymiotnik.

Czasownik נָמַל (gamal) – znaczy: „skończyć”, „dojrzeć”, „odstawić od piersi”³⁴. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik נָמַל (gemul), który znaczy: „zapłata”, „odplata” (także w sensie zemsty)³⁵. Rdzeń czasownikowy posiada sens zakończenia jakiejś czynności. Owo zakończenie nie zostało przerwane, ale dobiegło swego naturalnego kresu. Ten sens znaczeniowy obecny jest w rzeczowniku, gdzie na ideę końca nakłada się fakt naturalnego skutku rodzącego się z zakończonej czynności.

Czasownik נָנַח (ganan) – znaczy: „opiekować się”, „reperować”, „przykryć”³⁶. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik נָח (gan), który znaczy: „ogród”³⁷. Warto zwrócić uwagę na to, że w polu znaczeniowym czasownika spotykają się dwa sensy dotyczące opieki i przykrycia. Przykryć to zapewnić ochronę przed jakąś zewnętrzną ingerencją, która może być szkodliwa. A ogród to ta przestrzeń przyrody, nad którą człowiek roztacza opiekę; niejako przykrywa ją przed tym, co z zewnątrz mogłoby mu zaszkodzić. W języku polskim w rzeczowniku „ogród” istnieje jakiś „odprysk” tego sensu. Ogród to ta przestrzeń, którą człowiek ogrodził i roztacza nad nim jakąś opiekę.

Czasownik דָּבַב (dabab) – znaczy: „poruszać się lekko”, „wkradać się”, „penetrować”, „wpływać” (np. do ust)³⁸. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posia-

³¹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 100; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 31; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., nie notuje tego rzeczownika.

³² W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 123; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 40; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 135.

³³ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 123; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 40; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 135.

³⁴ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 144; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 49; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 155.

³⁵ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 144; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 49; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 155.

³⁶ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 145; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 50; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 157.

³⁷ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 145; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 49; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 156.

³⁸ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 152; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 52; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 162.

da rzeczownik דָּב (dob), który znaczy: „niedźwiedź”³⁹. Raczej trudno byłoby uzmysłwić sobie fakt, że nazwa „niedźwiedź” zakorzenia się w czasowniku „poruszać się lekko”. Ale sens czasownika idzie w stronę pewnego sprytu i umiejętności wkradania się w obszary będące jakąś przeszkodą. I tutaj widać, że semicycy obserwatorzy nazywając niedźwiedzia „wkradaczem” i „penetratorem” doskonale oddali w nazwie specyfikę aktywności tego zwierzęcia.

Czasownik דּוּר (dwr) – znaczy: „mieszkać”⁴⁰. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik דּוּר (dur), który znaczy: „koło”, „okrąg”⁴¹. Raczej trudno uznać, że rdzeń znaczeniowy czasownika „mieszkać” zakorzenia się w okrągłych domostwach, znanych z wykopalisk. Chodzi tu raczej o ideę kręgu jako czegoś zamkniętego, ściśle ograniczonego. Stąd „mieszkać” mieści w sobie sens znaczeniowy „zajmować jakąś zamkniętą i określoną przestrzeń”

Czasownik הָלַךְ (halak) – znaczy: „chodzić”⁴². Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik הָלִיךְ (halik), który znaczy: „stopy”, „kroki”⁴³. Jakąś podpowiedzią, i chyba słuszną, jest odwołanie do języka polskiego, gdzie rzeczownikowi „stopa” odpowiada czasownik „stąpać”, a rzeczownikowi „krok” odpowiada czasownik „kroczyć”

Czasownik יָלַד (jalad) – znaczy: „rodzić”⁴⁴. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik וָלָד (walad), który znaczy: „potomstwo”, „potomek”⁴⁵. W języku polskim od rdzenia „rodzić” pochodzi rzeczownik „rodzic” idący w stronę dających życie, a nie otrzymujących je. Język hebrajski na czasowniku „rodzić” buduje obraz tych, którzy zostali zrodzeni.

Czasownik זָמַר (zamar) – znaczy: „przycinać”, „obrzezać”⁴⁶. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik זְמוּרָה (zemorah), który znaczy: „roczny pęd”⁴⁷. Żydowskie obrzezanie miało miejsce ósmego dnia po narodzeniu chłopca, stąd nie ma żadnego powodu, by uważać, że ten rytuał w jakikolwiek sposób odnosił się do idei przycinania rocznych pędów np. winogron. Obrzezanie w sensie dosłownym to tylko „obcinanie brzegu” z zachowaniem istoty. Przycinanie ma służyć dobru i rozwojowi.

³⁹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 151; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 52; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 162.

⁴⁰ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 159; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 55; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 169.

⁴¹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 159; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 55; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 170.

⁴² W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 180n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 64; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 191n.

⁴³ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 180; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 64; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 191.

⁴⁴ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 300n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 116; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 311n.

⁴⁵ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, nie notuje tego s 190; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 68; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 202.

⁴⁶ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 201; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 72; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 211.

⁴⁷ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 200; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 71; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 211.

Czasownik חור (hwr) – znaczy: „blednąć”⁴⁸. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik חרי (hori), który znaczy: „biały chleb”⁴⁹. Uciekając się do jakiejś językowej fantazji ów hebrajski „biały chleb”, rzadziej spotykany na stołach ludzi prostych, trzeba by w języku polskim oddać przez neologizm „bladziec” lub „białek”

Czasownik טלל (talal) – znaczy: „pokryć belkami”, „ocienić”⁵⁰. Jest to prosta konstrukcja znaczeniowa, ale zakładająca działalność człowieka. Owo ocienienie nie odwołuje się bowiem do przestrzeni dającej naturalny cień, jak na przykład korony drzew.

Czasownik ידה (jadah) – znaczy: „rzucić”⁵¹. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik יד (jad), który znaczy: „ręka”, „moc”⁵². Trudno w języku polskim wskazać na jakieś słowo, które oddawałoby skojarzeniowy sens obu hebrajskich słów. Ale bez większego trudu można dostrzec wspólność rdzenia. By rzucić, potrzebna jest ręka, a ta musi mieć jakąś moc.

Czasownik כמר (kamar) – znaczy: „rozgrzewać się”, „wzruszać się”, „stać się czarnym”⁵³. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik כמר (komer), który znaczy: „kapłan bożków”⁵⁴. W zmaganiu z kultami pogańskimi odwoływano się w czasach starotestamentalnych do negatywnych skojarzeń. Często rytuały pogańskie wiązały się ze stanami ekstazy, w które kapłani wprowadzali się w sposób sztuczny. Posługiwano się przy tym środkami typu płyny i mikstury, które wywoływały stan halucynacji i jednocześnie naruszały równowagę organizmu. Kapłan pogański w ekstazie to człowiek nienaturalnie rozgorączkowany z dziwnym – a oddaje to pociemnienie twarzy – wyrazem oblicza.

Czasownik לטע (la'a') – znaczy: „połknąć”, „pożreć”, „jąkać się”, „belkotać”⁵⁵. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik לו' (loa'), który znaczy: „gardło”⁵⁶. Rdzeń znaczeniowy tych słów odwołuje się do organizmu

⁴⁸ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 219.262; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 80; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 228.

⁴⁹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 259; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 98; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 268-269.

⁵⁰ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 276; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 106; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 284.

⁵¹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 286; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 111; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 294.

⁵² W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 283n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 111; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 292-294.

⁵³ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 350; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 137; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 361.

⁵⁴ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 350; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 137; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 361.

⁵⁵ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 388; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 151; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 400.

⁵⁶ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 388; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 150; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 399.

człowieka czy zwierzęcia. Chyba najlepszą pomocą w dostrzeżeniu wspólności jest polski rzeczownik „przełyk” i czasownik „przełykać”. Dalsze sensy znaczeniowe „jąkać się” i „bełkotać” mogą osadzać się na obrazie człowieka, który z pełnymi ustami nigdy nie mówi w sposób jasny i zrozumiały.

Czasownik חוג (hug) – znaczy: „rysować koło”, „stabilizować”, „sfera niebieska”, „kopuła nieba rozpostarta nad ziemią”⁵⁷. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik מְהוּגָה (mehugah), który znaczy: „cyrkiel”, „dokładność”⁵⁸. Starotestamentalna kosmologia postrzegała ziemię jako płaski placek, nad którym znajdował się półkuliasty firmament. Ciała niebieskie stanowiły coś, co istnieje na firmamencie niebieskim, wyznaczając precyzyjnie pory roku i poruszając się po okręgach. Te obserwacje doprowadziły do urobienia abstrakcyjnego rzeczownika „dokładność” na bazie bardzo konkretnego czasownika „rysować koło”. Trzeba tu pamiętać, że starotestamentalna hebrajszczyzna nie zna pojęć abstrakcyjnych jako takich.

Rzeczownik מְנוֹרָה (menorah) znaczy: „świecznik”⁵⁹. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik נֹר (nur), który znaczy: „płomień”⁶⁰. Ciekawe, że w biblijnym języku hebrajskim nie ma czasownika „płonąć”, który bazowałby na tym słowotwórczym rdzeniu. Polski rzeczownik „świecznik” odwołuje się do idei przedmiotu, który jest źródłem światła. Podobnie rzecz ma się w wielu innych językach europejskich. Hebrajski rzeczownik idzie w stronę spalania. Ten sens znaczeniowy można by oddać neologizmem „płomiennik”.

Czasownik צָלַל (calal) – znaczy: „dzwonić”, „drzeć” (także o wargach)⁶¹. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik מְצִלָּה (mecillah), który znaczy: „dzwonek” w sensie „ozdoba” koni lub wielbłądów⁶². Ten rdzeń zakorzenia się w budowaniu onomatopei. Wymawiając czasownik jakoś słyszy się dzwoniący dzwonek, a może bardziej pierwotnie można usłyszeć bezkształtny dźwięk wydawany przez osobę przerażoną lub zmarzniętą.

Czasownik נָבָא – (naba’) – znaczy: „być w furii”, „być w szale”, „drzeć”, „prorokować”⁶³.

⁵⁷ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 217; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 79; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 225.

⁵⁸ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 413; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 163; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 425.

⁵⁹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 437; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 175; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 449.

⁶⁰ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 494; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 209; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit. nie odnotowuje tego słowa.

⁶¹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 684; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 305; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 692.

⁶² W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 453; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 185; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 466.

⁶³ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 478; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 200; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 491n.

Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik נביא (nabi'), który znaczy: „prorok”, „wieszcz”⁶⁴. W tym rzeczowniku powraca coś z tego, co pojawiło się w rzeczowniku כומר (komer) określającym pogańskich kapłanów. Owa prorocka furia była często czymś sztucznym i nieprawdziwym. Stąd starotestamentalni prorocy niechętnie nazywali siebie nabi' (nabi'). Nie można wykluczyć, że rzeczownik zyskał popularność później, gdy charyzmat prorocki znacznie przygasł i ów rzeczownik nie budził już tak żywych skojarzeń z aktami furii i szału.

Czasownik נבב (nabab) – znaczy: „krążyć”, „otaczać”, „być przyczyną”, „zmieniać się”⁶⁵. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik נב (ne-sibbah), który znaczy: „pretekst”, „dekret”⁶⁶. Trudno orzec, czy podstawą znaczeniową rzeczownika „dekret” jest sens czasownikowy „krążyć”, „otaczać” czy „być przyczyną” lub „zmieniać się”. Pierwotność znaczeniowa „otaczać” zdaje się wskazywać na to pole znaczeniowe. Dekrety władców krążyły po podległym im obszarze i były przyczyną jakichś zmian.

Czasownik נבב (sabak) – znaczy: „zapłatać”, „przeszkadzać”⁶⁷. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik נבב (sebak), który znaczy: „krzew”, „gęste drzewo”⁶⁸. By oddać skojarzenie znaczeniowe, trzeba będzie uciec się do utworzenia neologizmu. Palestyńskie krzewy to rośliny, które niosły nieco cienia, ale przede wszystkim stawały się przeszkodą na drodze. Można się było w nie zapłatać i czasem boleśnie zranić. Na bazie takich skojarzeń hebrajski krzew to „przeszkadzacz” lub „zapłatywacz”

Czasownik עיר ('ud) – w koniugacji piel znaczy „otaczać”, natomiast w koniugacji hithpael znaczy „upominać”, „wzywać do świadectwa”⁶⁹. Wspomniana koniugacja przydaje czasownikom znaczeniowego sensu aktywności, a jednocześnie niesie w sobie ideę naszej strony biernej. Hithpaelowe „otaczać” niosłoby więc sens bycia otoczonym po to, by się w jakiejś sprawie opowiedzieć, zająć konkretne stanowisko. Czasownik עקר ('aqar) – znaczy: „chodzić na piętach”, „oszukiwać”⁷⁰. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik עקר ('aqer), który znaczy: „pięta”, „pazur”, „tylna straż”⁷¹. W polskiej frazeologii części ciała wska-

⁶⁴ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 480; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 200; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 493.

⁶⁵ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 533; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 230; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 543.

⁶⁶ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 507; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 216; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 519.

⁶⁷ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 535; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 231; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 545.

⁶⁸ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 535; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 231; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 545.

⁶⁹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 568n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 248; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 576n.

⁷⁰ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 613n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 267; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 623.

⁷¹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, nie posiada tego słowa; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 267; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., nie notuje takiego rzeczownika.

zują na jakieś stany. Mówimy na przykład „robić bokami”, by wskazać na stan granicznego wyczerpania. Semickie obserwacje ludzkiego ciała w określonych stanach są znacznie bogatsze. W tym kluczu człowiek, który oszukuje, chodzi na piętach. Chodzi nienaturalnie. Tak chodzi się, gdy grunt pod nogami parzy. Zdaje się, że ta obserwacja stanęła u początku tego skojarzenia. Ale jest to obraz znacznie szerszy. Chodzenie na piętach to także eksponowanie paznokci. Stąd rdzeń czasownikowy nabiera rzeczownikowego sensu „pazur”

Rzeczownik פה (peh) – znaczy: „usta”, „ostrze miecza”, „część”, „kęs”⁷². Bardzo trudno wskazać na skojarzenia wszystkich znaczeń tego rzeczownika. Na pewno znaczenie „część” i „kęs” odwołują się do obrazu kawałka całości, który da się odciąć cięciem miecza. Natomiast trudniej wskazać na skojarzenie w jedno ust i ostrza miecza. Być może podpowiedzią jest tutaj słowo, które niczym cięcie miecza potrafi dać ostateczne rozstrzygnięcie.

Czasownik פקד (paqad) – znaczy: „wizytować”, „karać”, „wymagać”, „rozkazywać”⁷³. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik פקיד (paqid), który znaczy: „kierownik”, „prefekt”, „komisarz”⁷⁴. Osoba mająca określoną władzę może dokonywać inspekcji i po niej określać obszar wymagań, a gdy pojawiają się niedociągnięcia może wydawać polecenia i karać. To stąd prezentowany czasownik w formie rzeczownikowej określa przełożonego, który posiada kompetencje to pełnienia określonych czynności. I znów, uciekając się do neologizmów, można by – obok używanego rzeczownika „wizytator” – słowo פקיד tłumaczyć przez „karacz”, „wymagacz” i „rozkazywacz”

Czasownik ללל (calal) – znaczy: „ocieniać”⁷⁵. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik לל (cal), który znaczy: „cień”, „opieka”⁷⁶. Skwar palestyńskiego słońca staje jako źródło skojarzeniowe obu form językowych. Ochronić się przed nim można, szukając cienia. Tam znajduje się schronienie i ulgę. Ten obraz łączy ideę oციeniaania i dania opieki. Trzeba tu jednocześnie wskazać na to, że ten sam rdzeń – bez żadnych skojarzeń – oznacza „dzwonić”

Czasownik קדם (qadam) – znaczy: „iść do przodu”, „iść naprzeciw”, „przewidywać”⁷⁷. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik קדים (qadim), który znaczy: „to, co jest przed”, „wschód”, „wiatr wschodni”⁷⁸. Kierunek

⁷² W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 634n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 277-278; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 642n.

⁷³ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 654n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 288; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 662n.

⁷⁴ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 656; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 289; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 664.

⁷⁵ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 684; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 305; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 692.

⁷⁶ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 683; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 304; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 691.

⁷⁷ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 701; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 315; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 709.

⁷⁸ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 700; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 315; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 708n.

wschodzącego słońca jest w mentalności ludzi starożytnego wschodu stroną uprzywilejowaną. Na tym skojarzeniu bazuje rdzeń budujący prezentowane słowa. Obca biblijnej hebrajszczyźnie abstrakcja każe więc kierunek ku wschodowi słońca w konkrezie tego obrazu postrzegać jako to, co jest przed – także w sensie czasowym.

Czasownik קָשַׁר (qasar) – w koniugacji qal znaczy: „wiązać”, „koniurować”, „zaprzysięgać”, natomiast w koniugacji hithpael znaczy: „zaprzysięgać”⁷⁹. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik קֶשֶׁר (qeszer), który znaczy: „rebelia”⁸⁰. Bierny odcień znaczeniowy tej koniugacji został już przedstawiony. I ten sens odzywa się w prezentowanym czasowniku. Człowiek zakoniurowany jest zobowiązany przysięgą do określonych działań. Często takie zaprzysiężenie wiązało się z szeregiem działań godzących w aktualny stan. Stąd już tylko krok do prezentowanego rzeczownika, który znaczy „rebelia”. Bardziej dosłownym oddaniem jego sensu byłby rzeczownik „sprzysiężenie”

Rzeczownik ראש (ro’sz) – znaczy: „głowa”, „szczyt”, „początek”, „mak”⁸¹. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik ראשית (ri’szah), który znaczy: „czasy pierwotne”⁸². Podobnie ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik ראשית (re’szit), który znaczy: „początek”⁸³. Kolejny raz stajemy wobec znaczeniowego konkrety, który w biblijnej hebrajszczyźnie ma oddać ideę abstrakcyjną. To, co jest na górze, to głowa. Od niej się wszystko rozpoczyna – również w sensie intelektualnym. To dlatego początek Biblii, owe „na początku”, tak werbalnie znaczy „na głowie”. Natomiast mak to roślina, która na delikatnej lodydze dźwiga nienaturalnie dużą makówkę, która wygląda po prostu jak głowa.

Czasownik שָׂרַח (sarag) – znaczy: „być splątanym”⁸⁴. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik שָׂרִיחַ (sarig), który znaczy: „gałąź winorośli”, „roczny pęd”⁸⁵. Skojarzenie czasownika i rzeczownika osadza się na prostej obserwacji. Gałąź winorośli, jej roczny pęd to istna plątanina. Może warto ponownie uciec się do neologizmów. Czasownik dałoby się oddać słowem „spędować”, a rzeczownik określeniem „splątacz” i ich znaczenie traktować jako słowa brzmiące w uszach Izraelity jednocześnie.

⁷⁹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 732; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 335; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 744.

⁸⁰ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 733; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 335; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 744.

⁸¹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 738; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 337; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 748-750.

⁸² W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 738; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 337; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 750.

⁸³ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 739; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 338; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 750n.

⁸⁴ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 792; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 374; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 807.

⁸⁵ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 793; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 374; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 808.

Czasownik שלם (szalam) – znaczy: „być bez szwanku”, „żyć w pokoju”, w koniugacji hifil znaczy „wprowadzać pokój”⁸⁶. Znaczenie jakiego nabiera ten czasownik w koniugacji hifil pokazuje jak zmienia się jego sens, pokazując zaangażowanie w określaną przezeń czynność. Natomiast ten sam rdzeń spółgłoskowy, który posiada rzeczownik שלום (szalom), znaczy: „dobrobyt”, „zdrowie”, „pokój”⁸⁷. Cywilizacja starożytnego Wschodu znała wiele wojen. Niosły one ze sobą śmierć, cierpienie i zwykłą ludzka biedę. Stan braku wojny dla prostych ludzi był okresem budowania dobrobytu. Nic więc dziwnego, że rdzeń שלם wskazuje na pokój i jednocześnie na dobrobyt.

Czasownik יצא (jaca') – znaczy: „wychodzić”, „wyprowadzać”⁸⁸. Ten sam rdzeń spółgłoskowy posiada rzeczownik תוצאה (toca'ah), który znaczy: „wyjście”, „uwolnienie”, „źródło”, „brama”⁸⁹. Rdzeń słowotwórczy wskazuje na wyjście, na jakiś początek. Z niego otwiera się pole do szerokich skojarzeń. Zakorzenie w konkretnie tamtego klimatu kazało widzieć w owym rdzeniu źródło wody. Podobnie obraz ówczesnych miast, otoczonych murami rodził skojarzenie z bramą. Natomiast element czasownikowy, kojarzony z czynnością, niósł ze sobą ideę wprowadzania, dawania jakiegoś początku.

Osobną grupę stanowią onomatopeje. Jest ich w hebrajskim słowniku niezwykle dużo. Ilustracją niech będą tylko dwa przykłady.

Czasownik צלל (calal) – znaczy: „dzwonić”⁹⁰. Wymawiając go, wręcz słysząc dźwięk dzwonek, które wiązano wielbłądom, by były ozdobą i jednocześnie nie pozwalały na zgubienie się zwierzęcia.

Czasownik הרג (harag) – znaczy: „zabić”⁹¹. Hebrajszczyzna biblijna posiada bardzo szeroki, znacznie szerszy niż nasz, zasób słów posiadających znaczenie zadania śmierci. Jest on swoistym znakiem tamtych czasów. Czasownik הרג jest jednym z nich. Zabicie w sensie tego rdzenia oznacza gwałtowne zadanie śmierci, w domyśle – zabicie w bitwie. Wymawiając to słowo wręcz słysząc odgłos miecza, który druzgocze kości i wbija się w ciało wroga, niosąc mu gwałtowną śmierć.

⁸⁶ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 836n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 399; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 852n.

⁸⁷ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 830n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 396; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 846n.

⁸⁸ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 310n; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 121; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 321-323.

⁸⁹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 873 posiada tylko liczbę mnogą: תוצאות; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 420; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 893 notuje tylko liczbę mnogą: תוצאות.

⁹⁰ Wskazania słowników: zob. przypis nr 53.

⁹¹ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches...*, op. cit., s. 187; F. Scerbo, *Dizionario...*, op. cit., s. 67; F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum...*, op. cit., s. 197.